

Місце спеціальних навчальних курсів у підготовці майбутніх учителів до гуманістичного виховання школярів // Фізико-математична освіта : науковий журнал. Вип. 1 (11) / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Фізико-математичний факультет редкол. : О. В. Семеніхіна (гол. ред) [та ін.]. – Суми : [СумДПУ ім. А. С. Макаренка], 2017. – 134 с. – С. 116 – 119. (0,65 др. арк.).

УДК 378.14:37.034

В. М. Тихонович

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна
tihonovichviktoriya@mail.ru*

МІСЦЕ СПЕЦІАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ КУРСІВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті висвітлено обґрунтування можливостей вивчення спеціальних навчальних дисциплін у процесі підготовки майбутніх учителів до гуманістичного виховання школярів. Увага зосереджена на навчальному курсі «Гуманізація педагогічного процесу в сучасній школі та вищому навчальному закладі». На основі аналізу поглядів науковців щодо напрямів та психолого-педагогічних умов забезпечення готовності студентів до гуманістичного виховання школярів підтверджена доцільність вивчення такого курсу. Запропонована орієнтовна тематика змісту навчального матеріалу, який включає такі основні аспекти: питання гуманістичного виховання в історії зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки; теоретико-методологічні засади гуманізації педагогічного процесу; гуманізація педагогічної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу. В якості прикладу фрагментарно розглянуто зміст навчальних тем «Гуманізація педагогічного процесу у вищій школі» та «Формування гуманних взаємовідносин школярів у навчально-пізнавальній діяльності», як найбільш актуальних на погляд автора. Зроблено висновок щодо необхідності вивчення навчальних дисциплін подібного змістового наповнення з метою підвищення результативності підготовки майбутніх учителів до гуманістичного виховання школярів.

Ключові слова: гуманізація, гуманістичне виховання, суб'єкт-суб'єктні відносини, співробітництво, допомога у навчанні, педагогічний процес.

Постановка проблеми. До основних проблем педагогіки, що вимагають постійної уваги, належить проблема гуманістичного виховання молодого покоління. Суспільне життя переконує, що без культивування таких цінностей, як

доброта, повага, чуйність, справедливість, довіра, гідність, толерантність, альтруїзм, навряд чи можна розраховувати на поліпшення ситуації в нашій країні. Ці складові гуманності виконують функцію гармонізації особистих і суспільних інтересів, яка є основою гуманістичної культури людства. Для успішного здійснення гуманістичного виховання школярів необхідна підготовка студентів педагогічних вищих навчальних закладів до діяльності у цьому напрямі. Значні потенційні можливості має введення до навчальних планів підготовки фахівців навчальної дисципліни «Гуманізація педагогічного процесу в сучасній школі та вищому навчальному закладі», зміст якої будується на знаннях соціально-культурних цінностей сучасного суспільства, основах і пріоритетних аспектах розвитку наук – психології, антропології, педагогіки та ін.

Аналіз актуальних досліджень. Узагальнення психолого-педагогічної літератури з питань гуманістичного виховання школярів та підготовки майбутніх вчителів до цього процесу засвідчує, що ця проблема досліджується в таких аспектах: теоретичні та методологічні основи гуманістичного виховання школярів (С. Бондар, А. Кияновський, Г. Тарасенко, А. Сущенко, Н. Химич та ін.); формування гуманних якостей особистості майбутнього вчителя, вихователя (Р. Беланова, Л. Бондарев Г. Дегтярьова, Т. Грабовська, В. Дзюба, В. Зінкевічус, С. Корчинський, М. Легенький, С. Мусатов, Г. Нагорна, Д. Пащенко та ін.); формування готовності майбутнього вчителя до різних аспектів професійної діяльності (В. Борисов, М. Виєвська, Л. Губарева, Д. Іванова, О. Івлієва, Л. Кондрашова, С. Корнієнко, А. Линенко, О. Ярошенко та ін.); історія становлення гуманістичних ідей у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці (С. Вдович, О. Горчакова, Л. Кондрашова, А. Сманцер та ін.). Не зважаючи на численні наукові розробки щодо підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів до гуманістичного виховання школярів, наразі проблема є ще недостатньо дослідженою.

Мета статті – обґрунтувати доцільність вивчення навчальної дисципліни «Гуманізація педагогічного процесу в сучасній школі та вищому навчальному

закладі» при підготовці майбутніх учителів до гуманістичного виховання школярів.

Виклад основного матеріалу. У наш час, незважаючи на велике значення гуманістичних принципів у житті людей, вони ще не посіли належного місця в системі цінностей молодого покоління. В учнівському середовищі зростає злочинність, озлобленість, негативне ставлення до принципів моралі, спостерігається низький рівень культури спілкування, небажання брати на себе відповідальність, недостатня вихованість громадянськості, втрата життєвого оптимізму та інші негативні прояви. У шкільній практиці зберігаються застарілі способи передачі ціннісного ставлення до світу в готовому вигляді, відбувається підміна гуманістичної педагогіки випадковим набором виховних заходів. Школа здебільшого не зуміла подолати авторитаризм, кардинально змінити філософію й ідеологію виховання, повернутися до інтересів особистості, її нагальних проблем.

Оскільки гуманістична система цінностей сучасного суспільства має переважно декларативний характер, вона, як і загальнолюдська культура, залишається для більшості учнів абстрактною, особистісно неприйнятною. У практиці виховної роботи з дітьми вчителі більше уваги приділяють аналізу негативних вчинків, тоді як позитивне частіше не помічається, недооцінюється. У різних ситуаціях взаємодії, коли учні виявляють негативну поведінку, деякі педагоги на перший план ставлять погрозу, покарання. Недооцінюється роль емоцій у загальній системі засвоєння принципів гуманізму, не використовується достатньою мірою діяльність, спрямована на турботу про інших людей. У результаті в дітей не завжди є можливість реалізувати свої знання в поведінці та вчинках, у них не розвиваються почуття співпереживання, співчуття, радості за успіхи інших, не формується психологічна готовність самим визначати критерії добра й зла, діяти гуманно за власною ініціативою. Визначальну роль у подоланні таких недоліків має відіграти посилення підготовки майбутніх вчителів до гуманістичного виховання школярів.

Д. Пащенко головними напрями підготовки майбутніх учителів до гуманістичного виховання школярів вважає: сприяння подальшому зміцненню любові студентів педагогічних вищих навчальних закладів до дітей, розуміння мотивів їх діяльності, інтересів, уміння бачити світ через призму дитячої допитливості і справедливості; формування покликання до педагогічної діяльності, закріплення в емоційній пам'яті майбутнього вчителя задоволення від спілкування з дітьми та відчуття радості від власної причетності до успішного подолання дитиною перешкод у розвитку і усвідомлення нею свого зростання в пізнанні довкілля; зміцнення духовного потенціалу майбутнього вчителя, життєвого та педагогічного оптимізму, гуманістичного світобачення, життєрадісності; самореалізація майбутнього вчителя як особистості, розвиток якомога більшої кількості закладених у ньому від природи задатків, сприяння його самовдосконаленню через різні захоплення; розширення ерудиції та вмінь людини, що має намір працювати зі школярами; сприяння дотриманню здорового способу життя майбутнім педагогом; залучення школи до профорієнтації на педагогічні професії та до активної допомоги педагогічним вищим навчальним закладам у вдосконаленні практичної фахової підготовки студентів [2, с. 17-18].

Т. Поніманська до психолого-педагогічних умов підготовки студентів до гуманістичного виховання виділяє такі: конструювання психолого-педагогічних навчальних курсів на основі гуманістичної парадигми з метою об'єднання інтелектуального і емоційно-мотиваційного освоєння студентами педагогічної дійсності; гуманістична аксіологізація змісту та форм організації спілкування суб'єктів професійної підготовки, професійна компетентність викладачів у здійсненні суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі студентами; навчально-практична та дослідницька діяльність студентів з метою закріплення гуманістичних цінностей у діяльності майбутніх педагогів; діагностика та самодіагностика ціннісних орієнтацій і досвіду студентів як учасників гуманістичної педагогічної системи [3].

На наш погляд, реалізації окреслених науковцями напрямів та забезпеченню психолого-педагогічних умов підготовки студентів до гуманістичного виховання

школярів сприятиме введення до навчальних планів підготовки фахівців навчальних курсів, які мають відповідне змістове насичення.

Враховуючи те, що засвоєння основ гуманістичного виховання молодого покоління студентами вищих педагогічних навчальних закладів відбувається в процесі вивчення нормативних дисциплін психолого-педагогічного циклу, необхідно забезпечити поглиблення їх компетенцій у цьому напрямі при вивченні спеціальних навчальних курсів, одним з яких є «Гуманізація педагогічного процесу в сучасній школі та вищому навчальному закладі». Програма курсу включає такі теми: «Питання гуманістичного виховання в історії зарубіжної педагогічної думки», «Гуманістичні традиції навчання й виховання у спадщині вітчизняних педагогів», «Зміст гуманного ставлення людини до людини», «Гуманізація навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі», «Гуманізація педагогічної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу», «Формування гуманних взаємовідносин школярів у навчально-пізнавальній діяльності» та «Гуманізація педагогічного процесу у вищій школі».

Наголосимо, що підготовка студентів до гуманістичного виховання учнів починається з гуманізації взаємовідносин «студент-викладач», «студент-студент» у педагогічному процесі вищої школи.

О. Рега серед психолого-педагогічних умов, що забезпечують успішність підготовки до гуманістичного виховання учнів виділяє: забезпечення студентам статусу суб'єкта навчальної діяльності; встановлення суб'єктно-суб'єктної гуманної взаємодії в системі «викладач-студент» та ін. Науковець рекомендує викладачам вищих навчальних закладів працювати над розвитком таких якостей, як емпатія, толерантність, рефлексія [4, с. 150]. На думку О. Александрової, у процесі фахової підготовки майбутніх вчителів необхідно дотримуватись відповідних педагогічних умов гуманістичного особистісно орієнтованого навчання, а саме: орієнтації фахової підготовки майбутнього вчителя виховну систему, засновану на гуманістичних цінностях; гуманістичну спрямованість змісту навчально-виховного процесу; принципу діалогічного спілкування між

учителем та вихованцем; орієнтації на ціннісно-мотиваційну домінанту особистості, як пріоритетної в становленні світогляду майбутнього вчителя; реалізації системи гуманістично спрямованих виховних заходів [1, с. 142]. Н. Савчак вважає, що спільна діяльність викладача і студентів створює сукупність емоційних переживань, а зміна позицій у навчальному процесі та спілкуванні формує у студентів гуманне ставлення до іншої особистості та її вчинків [5, с. 10]. Саме змістове наповнення теми «Гуманізація педагогічного процесу у вищій школі» вищезазначеного курсу зорієнтоване на формування основ гуманізації взаємовідносин як між викладачами та студентами, так і у студентському середовищі.

Не зупиняючись на змісті та особливостях викладання інших важливих тем цієї дисципліни, звернемося до теми «Формування гуманних взаємовідносин школярів у навчально-пізнавальній діяльності». Посилена увага саме до цієї проблеми викликана тим, що сьогодні у школі викристалізувалися визначені форми, методи та прийоми гуманістичного виховання, але не використовуються резерви навчально-пізнавальної діяльності школярів. Як і раніше основна увага в процесі навчання приділяється вирішенню суто дидактичних цілей, а не формуванню особистості взагалі. На наш погляд, учителям слід звернутися до такого ефективного і педагогічно доцільного засобу гуманістичного виховання (серед інших) як організація допомоги у процесі навчання, що передбачає єдність навчальних і виховних цілей. За умов уміло організованої допомоги між школярами розвиваються гуманні взаємини, кожен учень виформовується як особистість із позитивними рисами. Допомога, що має гуманістичну сутність, дозволяє продемонструвати в практичній діяльності рівень прояву гуманності.

У процесі вивчення особливостей гуманістичного виховання у навчально-пізнавальній діяльності школярів студентам пропонується матеріал щодо методики організації різних видів допомоги у навчанні (однобічна допомога, співробітництво, взаємодопомога). В основу організації допомоги у навчанні між учнями рекомендовано покладати міжособистісні відносини учнів, що

виявляються: у груповій роботі на уроці (робота гетерогенних груп з лідером та без); при участі у позакласній пізнавальній діяльності (підготовка та проведення позакласних заходів із предмету змагального характеру) та у «традиційному» здійсненні допомоги.

Наведемо фрагмент змісту навчального матеріалу щодо організації допомоги у навчанні при підготовці та проведенні позакласних заходів пізнавального характеру. Зміст роботи у цьому напрямі включає організацію оглядів і конкурсів, що передбачають розподіл класу на команди та пари. У процесі підготовки проводяться додаткові заняття, у ході яких здійснюється надання допомоги членам команди з боку консультанта або «слабкому» з боку «сильного». Позакласна робота з предмета, яка організовується з метою формування гуманних відносин школярів має певні особливості: вільне спілкування школярів, не обмежене рамками уроку; взаємозацікавленість результатами діяльності; налаштованість учнів на боротьбу, що сприяє мобілізації їх внутрішніх резервів; можливість виявити себе, змінити думку однокласників про себе [6, с. 146-147].

Такий вид організації допомоги в навчально-пізнавальній діяльності передбачає: діяльність вчителя (постановку завдання, мотивацію діяльності учнів; підготовку до проведення додаткових занять; роботу з учнями, які потребують допомоги в навчанні; підготовку консультантів до проведення додаткових занять); проведення консультантами додаткових занять; підбиття підсумків, рефлексію й саморефлексію діяльності. Рекомендовані форми проведення позакласних заходів передбачають визначення групи-переможця або окремого учня-переможця. Залежно від цього мотивом «прийому» допомоги є бажання недостатньо встигаючого учня не підвести команду або безпосередньо свого консультанта. До першої групи заходів належать огляд досягнень кожного учня в знаннях, навчальні зустрічі з предметів, до другої – конкурс на кращого «вчителя» класу та інші.

Студентам подаються рекомендації щодо формування гуманних взаємовідносин учнів. Так, з метою формування в консультантів гуманістичних мотивів надання допомоги «слабким» пропонується два механізми. Сутність

першого полягає у створенні таких об'єктивних умов, такої організації діяльності, які викликають у консультантів позитивні емоції (мотив самоствердження, задоволення). Спираючись на наявну потребу школярів у наданні допомоги, учитель має організовувати цей процес так, щоб гарантувати повний успіх кожного консультанта (наприклад, організовувати допомогу в таких випадках, коли «слабкий» гарантовано може впоратися із завданням). Використовувати такий метод слід до тих пір, доки консультант не набуде впевненості у своїх можливостях і не відчує своєї необхідності для інших. Після цього вчителю рекомендується підвищувати рівень складності завдань і в кінцевому результаті в консультантів сформується стійка позитивна мотивація надання допомоги. Інший механізм полягає в усвідомленні консультантами моральних вимог, які висувуються до них, що пов'язано із використанням методів переконання, роз'яснення. Вчителем мають проводитися бесіди, у процесі яких школярі переконуються у тому, що процес надання допомоги необхідний не лише учню, який її отримує, а й самому консультанту, що допомога в навчанні має гуманістичний характер, а за проявами гуманності в поведінці людини судять про її значущість [6, с. 147-148].

Процес підготовки до проведення заходів передбачає роботу вчителя з недостатньо встигаючими учнями. Вона має здійснюватися в таких формах: бесіди про необхідність для конкретного учня надання допомоги з боку консультанта, дисципліну під час проведення додаткових занять у групах, сумлінність і добросовісність при виконанні завдань, що пропонуються консультантами, повагу до консультанта та інших однокласників; створення спеціальних ситуацій, коли учні самі звертаються за допомогою до консультанта (наприклад, при виконанні завдань підвищеної для певного учня складності); з'ясування під час уроків тих розділів навчального матеріалу, у яких мають прогалини в знаннях, для визначення програми роботи зі школярем та ін. [6, с. 148].

Забезпечення студентів подібною інформацією, рекомендаціями, на наш погляд, значно прискорить оволодіння ними методикою гуманістичного виховання школярів.

Висновки. Введення до навчальних планів підготовки майбутніх учителів навчальних дисциплін, змістом яких є забезпечення їх готовності до гуманістичного виховання школярів значно підвищить продуктивність цього процесу. Запропонована орієнтовна тематика змісту навчального матеріалу, який включає такі основні аспекти: питання гуманістичного виховання в історії зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки; теоретико-методологічні засади гуманізації педагогічного процесу; гуманізація педагогічної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу в загальноосвітній школі та вищому навчальному закладі.

Список використаних джерел

1. Александрова О. Ф. Модель формування гуманістичних цінностей у фаховій підготовці майбутнього вчителя / О. Ф. Александрова // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 2(13). – С. 139 – 145.
2. Пащенко Д. І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Д. І. Пащенко. – К., 2006. – 37 с.
3. Поніманська Т. І. Підготовка педагога до виховання дітей старшого дошкільного віку в світлі гуманістичної парадигми / Т. І. Поніманська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN24/13ptisgp.pdf>.
4. Рега О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до гуманно-особистісного виховання дітей / О. Рега // Гірська школа Українських Карпат. – 2011. – № 6/7. – С. 149 – 152.
5. Савчак Н. В. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до гуманістичного виховання учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Н. В. Савчак. — К., 2000. — 19 с.
6. Тихонович В. М. Гуманістичне виховання школярів у навчально-пізнавальній діяльності : навчальний посібник / В. М. Тихонович. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 156 с.

References

1. Aleksandrova O. F. Model' formuvannya humanistychnykh tsinnostey u fakhoviy pidhotovtsi maybutn'oho vchytelya / O. F. Aleksandrova // Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. – 2010. – # 2(13). – S. 139 – 145. (in Ukrainian)
2. Pashchenko D. I. Formuvannya hotovnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do humanistychnoho vykhovannya uchniv : avtoref. dys. na

zdobuttya nauk. stupenya doktora ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity» / D. I. Pashchenko. – K., 2006. – 37 s. (in Ukrainian)

3. Ponimans'ka T. I. Pidhotovka pedahoha do vykhovannya ditey starshoho doshkil'noho viku v svitli humanistychnoyi paradyhmy / T. I. Ponimans'ka [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN24/13ptisgp.pdf>. (in Ukrainian)

4. Reha O. Pidhotovka maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do humanno-osobystisnoho vykhovannya ditey / O. Reha // Hirs'ka shkola Ukrayins'kykh Karpat. – 2011. – # 6/7. – S. 149 – 152. (in Ukrainian)

5. Savchak N. V. Pidhotovka maybutnikh uchyteliv inozemnoyi movy do humanistychnoho vykhovannya uchniv : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.07 «Teoriya i metodyka vykhovannya» / N. V. Savchak. — K., 2000. — 19 s. (in Ukrainian)

6. Tykhonovych V. M. Humanistychne vykhovannya shkolyariv u navchal'no-piznaval'niy diyal'nosti : navchal'nyy posibnyk / V. M. Tykhonovych. – K. : Tsentri uchbovoyi literatury, 2012. – 156 s.

THE PLACE OF SPECIAL EDUCATIONAL COURSES IN THE PREPARATION OF FUTURE TEACHERS TO THE HUMANISTIC UPBRINGING OF SCHOOLCHILDREN

Viktoria Tikhonovich

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Abstract. The article enlightens the grounding of the possibilities of studying special disciplines in the process of future teachers' preparation to the humanistic upbringing of schoolchildren. The emphasis is made on the training course "Humanization of the Pedagogical Process in Modern School and Higher Educational Establishment". The feasibility of studying this course is proved basing on the analysis of scientists' views on the directions and psycho-pedagogical conditions of ensuring students' preparation to the humanistic upbringing of schoolchildren. Approximate thematic content of the educational material is suggested; it includes such basic aspects as the problems of humanistic upbringing in the history of national and foreign pedagogy; theoretical-methodological basics of the humanization of the pedagogical process; humanization of the pedagogical interaction of the subjects of the pedagogical process. The analysis is exemplified by content fragments of educational topics "Humanization of the Pedagogical Process in High School" and "Forming of Humanistic Relations of Schoolchildren in Educational-Cognitive Activity" that are the most topical in the author's point of view. The conclusion is made as for the necessity of studying educational disciplines of such content with the aim of increasing the quality of future teachers' preparation to the humanistic upbringing of schoolchildren.

Key words: humanization, humanistic upbringing, subject-subject relations, interaction, help in learning, pedagogical process.